

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALAR SHAXSINI BILISH JARAYONLARINI SHAKLLANTIRISHDA O'YINNING AHAMIYATI

S.T.Sharapova Termiz davlat pedagogika instituti
"Maktabgacha ta'limda tarbiyani
tashkil etish" kafedrası o'qituvchisi
Y.Jovliyeva Termiz davlat
pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalar bilish jarayonlarini o'yin faoliyat turlari orqali rivojlantirish yo'llari va ularning xususiyatlari haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: o'yin, faoliyat, bilish jarayonlari, katta yoshdagi bolalar, o'yin xususiyatlari.

ЗНАЧЕНИЕ ИГРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОЦЕССОВ ПОЗНАНИЯ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

S.T.Sharapova Термезский государственный
педагогический институт
"Воспитание в дошкольном образовании
преподаватель кафедры " Организация
Y.Jovliyeva Termez state
student of the Pedagogical Institute

Аннотация: В статье излагаются представления о способах развития познавательных процессов у детей старшего дошкольного возраста посредством игровой деятельности и ее особенностях.

Ключевые слова: игра, деятельность, познавательные процессы, дети старшего возраста, особенности игры.

THE IMPORTANCE OF PLAY IN THE FORMATION OF PERSONALITY PROCESSES OF PRESCHOOL OLDER CHILDREN

S.T.Sharapova
Termez State Pedagogical Institute
"Education in preschool education
teacher of the Department "organization
Y.Jovliyeva Термезское государство
студент педагогического института

Abstract: This article presents ideas about ways to develop cognitive processes in older preschool children through play activities and their characteristics.

Keywords: play, activity, cognitive processes, older children, game characteristics.

Ma'lumki, maktabgacha ta'lim davrida tarbiyalanuvchilarning asosiy faoliyat turi o'yin hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shakllana boshlaydi. Pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin axloqiy, irodaviy xususiyatlarni shakllantirish bilan birga, unda bilim olishga, tevarak-atrofni bilishga qiziqish

uyg'otadi. Maktabgacha ta'lim tizimida o'yinlarni uchta asosiy guruhga ajratish mumkin.

1. Didaktik –bolalar dunyoqarashini kengaytirish, bilish faoliyatini tashkil etish, bilimlarini amaliyotda qo'llashga o'rgatish, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

2. Tarbiyaviy –mustaqillik va irodani tarbiyalash, axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish hamkorlikda ishlashga o'rgatish.

3. Rivojlantiruvchi-diqqat, xotira, nutq, tafakkurni rivojlantirish, taqqoslashga, tahlil qilishga o'rgatish. O'quv faoliyatiga bo'lgan qiziqishni rivojlantirish.

O'yinlarni o'tkazishga qo'yiladigan talablar:

-o'yinlarni tanlashda bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olish;

-maqsadni aniq belgilash;

o'yinlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish yo'llarini ishlab chiqish;

-o'yin jarayoniga barcha bolalarni jalb etish;

-o'yindagi individuallashtirish va guruhlash tamoyillarini hisobga olish;

(didaktik o'yinlar, so'z o'yinlari, qoidalari-harakatli, ijodiy-ixtiyoriy, mazmunli-rangli o'yinlarda)

-bolalar fikrlashi uchun sharoitlar yaratish;

-bola erishgan yutuqlarni e'tiborga olish, ularni rag'batlantirish;

Bolalarni rivojlantirishda ijodiy va rolli o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Bu turdagi o'yinlarning quyidagi xususiyatlari mavjud. O'yin jarayonida bola atrofdagi insonlar hayotini, hamda aks ettirishi mumkin. Bu uning ijtimoiylashuvi jarayoniga samarali ta'sir ko'rsatadi. Olgan bilimlarini, o'rgangan narsalarini amalda qo'llash, mashq qilish imkoniga ega bo'ladi. Buning natijasida bolaning ongi, bilish qobiliyati, tafakkuri rivojlanadi. Jamoa bo'lib tashkil etilgan o'yinda uning barcha a'zolari o'rtasida o'zaro munosabatlar o'rnatiladi. Bu hurmat qilishga hamda o'zining mustaqil fikriga ega bo'lishga o'rgatadi. Bolalarni har tomonlama rivojlantirish bilan birga, o'yin qoidalari ham takomillashib boradi. Tarbiyachi bolalarning qiziqishlari, intilishlariga qarab, o'yinga ma'lum bir o'zgartirishlar

kiritishi maqsadga muvofiqdir. Tarbiyachi bolalar faoliyatini boshqaradi, ya'ni ularni o'yin mazmuni bilan tanishtirib, faol va mustaqil harakatlar bajarishga undaydi, qoidalarining to'g'ri bajarilishini nazorat qiladi.

Agar bola o'yinni yoqtirib qolgan bo'lsa, uni takrorlashni xohlaydi, harakatlarni mustaqil bajaradi. O'yinning asosiy maqsadi ham shunda. Shu jarayon davomida rivojlantiruvchi omillar ham ro'yobga chiqadi. Bolalar faoliyatini kuzatar ekanmiz, uning bilish jarayonini ikkita bir-biri bilan bog'liq bo'lgan komponentga ajratish mumkin.

Birinchi komponent –atrof muhit haqidagi ma'lumotlar va ularni qabul qilish hamda qayta ishlash uchun zarur bo'lgan tafakkur jarayonlari, ya'ni:

- bolani tevarak-atrofdagi muhitda qiziqtiradigan narsalar va jarayonlar;
- ma'lumot olish vositasi
- ma'lumotni qayta ishlash

O'yin, mashg'ulot, sayr, kechki soat kabi pedagogik jarayonlarda tarbiyachi bolaning vositasi sifatida muayyan funksiyalarni bajaradi. Bunda tarbiyachining asosiy maqsadi bolaga bilim (ma'lumot) berish emas, balki shu ma'lumot orqali uning bilish jarayonlarini rivojlantirishdan iboratdir. Tarbiyalanuvchilarning idrok, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda matematik o'yinlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Matematik o'yinlarning maqsadlari asosan quyidagilarga qaratilgan bo'ladi.:

1. Son va sanoq bilan tanishtirish.
2. Vaqt haqidagi va fazoviy tasavvurlarni rivojlantirish
3. Geometrik shakllar bilan tanishtirish
4. Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish Son va sanoq bilan tanishtirishda “Qanday raqam yo'qolib qoldi?”, “Xatoni top”, “Raqamning qo'shnilarini toping”, “Sanaganda adashma” va hokazo.

Bunday o'yinlar yordamida bola birdan o'ngacha va o'ndan birgacha bo'lgan raqamlar ketma-ketligini esda saqlab qoladi. Elementar hisoblarni bajarishga o'rganadi, tafakkuri rivojlanadi. Hafta kunlarini yaxshi eslab qolishlari uchun har

bir kun ma'lum bir rangdagi doiracha bilan belgilanadi. Masalan, dushanba-sariq, seshanba-oq va hakazo. Buning uchun har kuni doskaga ma'lum bir rangdagi doiracha yopishtirib boriladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kichkintoylarni har tomonlama rivojlanishlarida katta ahamiyatga ega. O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi ta'limdagi an'anaviy o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafoloti bilan farq qiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni o'yini xilma-xildir. Ularni o'yin turlarini asosan quyidagi klassifikatsiya qilish mumkin.

- 1) syujetli va rollarga bo'lib o'ynaladigan o'yinlar;
- 2) Didaktik o'yinlar;
- 3) Harakatli yoki qoidali o'yinlar;
- 4) Aralashirilgan o'yinlar;
- 5) Qurish va yasash o'yinlari.

Syujetli va rollarga bo'lib o'ynaladigan bog'cha yoshi bolalarni eng asosiy o'yin formasidir. O'yinlarning syujeti xilma-xilligiga qaramay, ularni maxsus guruhlarga birlashtirish imkoniyati mavjuddir.

Masalan, yirik psixolog E.A.Arkin o'yinlarning quyidagi tasnifini tavsiya qiladi:

- 1) ishlab chiqarishga (texnikaga); sanoat, qishloq xo'jaligi, qurilish, kasb-hunarga oid o'yinlar;
- 2) maishiy va ijtimoiy siyosatga ro'zg'or: bog'chaga, maktabga, kundalik turmushga oid o'yinlar;
- 3) harbiy urush-urush o'yinlari;
- 4) drammalashtirilgan: kino, spektakl va boshqalarga oid o'yinlar.

Biz shu tasnif haqida L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, D.B.Elkonin singari psixologlarning tanqidiy mulohazalariga to'la qo'shilmiz, chunki harbiy va drammalashtirilgan o'yinlarni ham ijtimoiy-siyosiy guruhga kiritish mumkin. Bizningcha, D.B.Elkoninning tasnifi ma'quldir.

U maktabgacha yoshdagi bolalarga xos rolli o'yinlarning syujetiga ko'ra uchta guruhga ajratishni tavsiya qiladi:

- 1) maishiy mavzu syujetiga oid o'yinlar;
- 2) ishlab chiqarish syujetiga taalluqli o'yinlar;
- 3) ijtimoiy-siyosiy syujetli o'yinlar.

Muallif ayrim o'yin turlari maktabgacha yoshdagi bolalarning barcha bog'inlariga mosligini, syujetlar maishiydan ishlab chiqarishga qarab va undan ijtimoiy-siyosiy voqealarni aks ettirishga qarab rivojlanishini alohida uqtiradi. Uning fikricha, o'yin syujetidagi bunday izchillik bolaning bilim saviyasi, turmush tajribasi kengayishi, uning katta yoshdagi odamlar turmushiga chuqurroq kirib borishi bilan bog'liqdir. Darxaqiqat, o'yin syujetining o'sishi turmushning tobora yangi qirralarini aks ettirish bilan cheklanib qolmay, muayyan syujetning o'ziga xos boshqa ko'rinishlari bilan boyishi sababli ham amalga oshadi. Bolalarga tashabbuskorlik, jamoaviylik, burch xislarini o'stiradi. Bunga «Kim birinchi», «koptok», «oq quyuncha o'tiribdi», «yetib ol» o'yinlari kiradi.

Harakatli o'yinlar asosan sayr va jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida o'tkaziladi. Drammalashtirilgan o'yinlarni ham bolalar sevib o'ynaydilar. Bu o'yinlar turli xil ertak va xikoyalarni sahnaga qo'yiladi, rollarni esa bevosita bolalarni o'zlari ijro etadilar. Masalan: «Qizil shapkacha», «Tortmoq», «Sholg'om» drammati o'yinlar bolalarni nutqi xayol va qobiliyatlarini tarkib toptiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim asoslari -F. N. Vaxobova, SH. B. Nabixanova, D. Karimova-Toshkent-2015
2. 3.Ergash G'oziyev,Shoxista Samarova Bolalar psixologiyasi Toshkent "Mumtoz so'z" 2002-yil
3. Abdullaeva D., G'afforova N. Bolalar ijodiy fikrlashini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. Узбекистан. Улучшение системы дошкольного образования и воспитания-Всемирный банк-2013 г
- 5.Sharapova Soxiba. (2023). KATTA VA TAYYORLOV YOSHDAGI BOLALARNING BILISH JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISH. *QO'QON*

<https://doi.org/10.54613/ku.v1i1.741>

6. Hasanboeva O., To‘xtaeva Sh. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018.